

Samlaren

Tidskrift för

svensk litteraturvetenskaplig forskning

Årgång 91 1970

Svenska Litteratursällskapet

REDAKTIONSKOMMITTÈ

Göteborg: Lennart Breitholtz

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: E. N. Tigerstedt, Örjan Lindberger

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Tideström, Gunnar Brandell

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Hällbyg. 34 C, 752 28 Uppsala

Printed in Sweden by

Almqvist & Wiksells Boktryckeri AB, Uppsala 1971

det sägas att den i väsentliga partier har karaktären av grundforskning och att en rad utmärkta uppslag till nya undersökningar framkastas.

Det är en i många avseenden lärd framställning. Noterna får ofta karaktären av små bibliografier och författaren delger gärna läsaren sitt omfattande personhistoriska vetande i text och noter. Lärdomen och utnyttjandet av ett osedvanligt stort arkivmaterial imponerar, men huvudlinjerna kan stundom bli svåra att följa just på grund av utförligheten.

Den metodik som författaren valt ger en tydlig bild av hur litteraturproduktionen länge i hög grad var knuten till ämbetskarriären. Andra motivationer för litterärt skapande diskuteras däremot inte. Förvisso förhåller det sig också så för 1600- och 1700-talets del att vad författaren kallar ämbetsförfattare dominerar den svenska litteraturen. Mot författarens huvudresultat opponerar jag inte. Värdet av siffrorna i tabellmaterialet finner jag dock svårbedömt, eftersom representativiteten i SV:s urval inte har prövats av författaren och eftersom företrädare för latinpoesin saknas och den andliga vitterheten på ett ohistoriskt sätt torde vara underrepresenterad.

Det bör observeras att det valda frågeschemat inte ger möjlighet att tillfredsställande siffermässigt fånga den större rörlighet inom systemets ram som börjar växa fram under 1700-talet. Den fria marknaden får ökad betydelse för hela författargruppen; även de litterärt verkamma ämbetsmännen drar nytta av denna vidgade marknad, som bl. a. beror på tidningspressens expansion och — förmodligen — ett sakta stigande antal läsare.

Det stora inledningskapitlet jämte bilagan och slutavsnittet behandlar ett ämne som skulle ha behövt en egen avhandling. Att författaren hamnat i ett besvärligt mellanläge mitt emellan avhandling och provundersökning framträder tydligt vid en närmare granskning. Min kritik av kap. 1 får alltså ses mot bakgrund av att författaren här givit sig i kast med uppgifter, som egentligen kräver en mer differentierad statistik och överhuvud taget en betydligt utförligare framställning med fler infallsvinklar än författaren nu rimligen kunnat orka med.

Bo Bennich-Björkmans avhandling har be-tecknats som banbrytande och jag vill gärna instämma i vissa, viktiga avseenden. Den bör få stor betydelse för den svenska litteraturvetenskapliga forskningen genom att Bennich-Björkman — utgående från sitt arbete om Termen litteratur — framgångsrikt arbetar med ett vidare litteraturbegrepp än som varit vanligt. Avhandlingen röjer ny mark som ämbets- och institutionshistoria och den fortsätter en kart-

läggning av litteraturen som system och institution i äldre tider som i viss mån inlets inom vår barockforskning.

Det har varit min uppgift att särskilt söka belysa de mer diskutabla sidorna av det imponerande verket. Jag anser det beklagligt att Bennich-Björkman inte för sin del funnit det möjligt att göra den historiska redogörelsen mindre utförlig eller att koncentrera sig till en kortare period eller till ett par generer. Då hade han kunnat fortsätta längs den väg, som hans analysmodell utpekar, och även studerat litterära texter som det undersökta systemet producerar. I så fall hade boken blivit berömvärd på ännu ett sätt — genom att i ett och samma litteraturvetenskapliga arbete ta det viktiga steget från institutions- till textanalys.

Den statistiska undersökningen är en stor arbetsprestation redan genom all den personhistoriska forskning som har krävts för att sammanställa basuppgifterna. Men medan avhandlingen i övrigt är full av intressanta uppslag är diskussion och kommentarer kring själva författarurvalet föga uppslagsrika ur metodisk synpunkt. Avhandlingen saknar här anknytning till utländsk litteratur, vilket också i stort sett gäller den historiska delen.

Bo Bennich-Björkman har presenterat en djärv och resultatrik avhandling som i hög grad kan stimulera till vidare forskning. Givetvis blir hans ämbetshistoriska studier den naturliga utgångspunkten för framtida forskning om den svenska författargruppens sociala profil i äldre tid. Man ville hoppas att författaren själv finge tillfälle att genomföra sådana fortsatta studier. Inte minst gäller det den skiftesrika tidsperiod, i avhandlingen kallad Upplösningen, då även ämbetsförfattarna successivt alltmer inriktar sin alstring mot den nya marknad som erbjöds genom medelklassens framväxt.

Lars Furuland

Ulf Boëthius: *Strindberg och kvinnofrågan vill och med Giftas I.* (Akad. avh. Sthlm.) Prisma. Sthlm 1969.

Ulf Boëthius har i sin avhandling följt en linje i Strindbergs utveckling som tidigare korsats av många forskare men som här för första gången ses i sitt sammanhang. Uppgiften kan synas otacksam eftersom så många intressanta bitar redan avbetats, men avhandlingen visar att den ändå varit givande. Den ställer emellertid sin kartläggare inför en rad besvärligheter, om han som Boëthius gjort söker ställa in Strindberg i tiden. Att undersökningen begränsats till de första 15 åren av Strindbergs författarbana är väl motiverat, då ju året 1884 som redan Karl

Warburg observerat blev en vändpunkt i Strindbergs utveckling inte bara då det gäller hans inställning till kvinnan som efter Giftas I får markerat sjukliga drag, utan också i andra avseenden; en orsak är ju att kontakten med Sverige och svenska förhållanden avtar. Giftaskapitlet har också blivit det mest givande.

Genom Boëthius' undersökning står det klart att Strindberg i början av sin bana visade intresse för kvinnans frigörelse på skilda områden och att t. ex. både Mäster Olofs första version och en rad tidningsartiklar från 70-talet speglar en för dåtiden modern uppfattning. Avgörande för hans inställning blev kontakten med Siri von Essen, som skildes från sin man för att bli skådespelerska och utvecklas fritt i ett »reformäkenskap» med Strindberg. Hos bägge fanns dock en viss ambivalens och Boëthius visar att just Siri von Essens då och då uppträdande förakt för sina medsystrar kan ha influerat Strindberg. Den på 70-talet förda sedlighets- och äktenskapsdebatten förde fram åsikter som var Strindberg främmande. Därtill kom praktiska svårigheter när familjen växte som också bidrog till att Strindberg alltmer tog parti för den familjetyp där hustrun främst var maka och mor. Han kom därför mer och mer att bryta med dem av sina samtida som i Ibsen och Björnson såg ledstjärnorna för en ny uppfattning av förhållandet man-kvinna. Strindbergs nya ståndpunkt, förberedd i t. ex. Herr Bengts hustru, kommer tydligt fram i Giftas I, ja tycks ha klarat ut för honom själv under de korta sommarveckor 1884 då han skrev novellerna, ty de sist tillkomna och företalet som författades allra sist är också de mest emancipationsfientliga. Samtidigt som Strindberg i samhällsfrågan blir allt radikalare blir han i de vänsterorienterade vännernas ögon reaktionär i kvinnofrågan. Som Boëthius visar upp spelar här hans personliga reaktioner en mycket stor roll, och i motsats till Ibsen, vars inflytande han vill bekämpa, ser han allt ur extremt manlig synpunkt. Men också studiet av Rousseau, vad Boëthius kallar hans »primitivism», och av böcker i samhällsfrågor påverkar honom.

Svårigheten med en undersökning som denna sammanhänger med att de 15-20 aktuella åren är föga utforskade. Kvinnofrågans historia uppvisar just här nära nog en lucka i de moderna översiktsverken, Lydia Wahlströms (1933) och James Rössels (1950), och de som sysslat med det tidigare 1800-talet, Eva Åsbrink, Karin Westman Berg och Gunnar Qvist, vars Fredrika Bremer och kvinnans emancipation inte kom ut förrän Boëthius' arbete var tryckfärdigt, stannar i huvudsak vid den s. k. första etappen i kvinnoemancipationen, den som gäller arvsrätt, näringsfrihet och myndigförklaringen av

ogifta kvinnor. Utförligast har epoken 1865-1884 tidigare behandlats av Boëthius själv i hans uppsats Till sinnlighetens lov, som ingår i Könroller i litteraturen.¹ Den bakgrund till avhandlingens egentliga ämne som Boëthius lägger fram i inledningskapitlet om kvinnofrågan har han alltså till stor del måst bygga på primärforskning, som varit mycket arbetskrävande, eftersom materialet är stort och spritt.

En annan och kanske ännu större svårighet är att inte heller tidens idéhistoria är klart utredd; övergångsskedet då kvardröjande idealism, inspirerad av t. ex. Boström och Claëson, och de utifrån hämtade nya idéerna, positivism, darwinism, socialism osv., kämpar om herraväldet, blev mycket långt och oklart. De enskildas ståndpunkter ändras i olika takt, »moderna» tankar uppträder punktvis och många påverkas av det nya utan att dra konsekvenserna och släppa det gamla.

Att teckna bakgrunden till avhandlingen är därför ett ämne för sig för att inte säga två eller flera, och det är mycket rimligt att såsom författaren valt att göra behandla den i ett helt fristående inledningskapitel. Dispositionsfrågan är emellertid vid all tvärvetenskap den stora svårigheten, och man märker det även här. När det gäller svåråtkomliga resultat måste det enligt min uppfattning anses berättigat att som här skett ta med sådant som inte är strikt nödvändigt för att belysa huvudämnet. Andra forskare kan ha nytta av dem. Å andra sidan kunde författaren när undersökningar redan föreligger ha sagt sig med hänvisningar. T. ex. behandlas flickornas utbildning, s. 18 f., utförligare hos Eva Åsbrink i Genom portar II, som

¹ Ordet *kvinnofråga* ersätter under denna period mer och mer det tidigare brukade *emancipation*. Att utländska ord ersattes med svenska förekom allmänt denna tid (jfr Stockholms universitet som blir Stockholms högskola), men kanske har också ordet *emancipation* oklara användning medverkat. Exempelsamlingen i SAOB visar tolkningssvårigheterna. Fredrika Bremer använder det med syftning på kvinnans andliga frigörelse men också på hennes politiska, och sammanhanget får avgöra vilkendera betydelsen som avses. I ett brev från 1865 skiljer hon mellan »den goda emancipationen» och »den dåliga eller dumma». Med den senare avser hon antagligen inte bara dem »som frigjort sig i fråga om yttre vanor, rökning osv.» (SAOB) utan också dem som yrkade på rättigheter som inte passade kvinnan. Pejorativ användning av ordet *emanciperad* är mycket vanlig, inte minst hos Strindberg, som senare skapar ordet *emancipissa*.

egentligen stannar vid 1865 men på denna punkt går längre fram i tiden.²

Frågan om rimliga proportioner anmäler sig alltid vid dispositionen av en avhandling där mycket utrymme måste ägnas bakgrunden. Inledningen bör ju inte bli alltför omfattande. Resten av Boëthius' avhandling är kronologiskt upplagd med Strindbergs verk som indelningsgrund. Det femte och sista kapitlet som behandlar Giftas I är bokens både längsta och enligt min uppfattning tyngst vägande.

De problem som dyker upp i samband med de enskilda verken medför ofta ett behov att på olika punkter fördjupa inledningskapitlets framställning. Likaså krävs ju ofta en biografisk bakgrund. Boëthius löser problemet genom att plocka in sådana partier där han finner det lämpligt i varje enskilt kapitel men förlorar på detta sätt i viss mån överskådligheten, en nackdel kanske särskilt för de läsare som vill använda avhandlingen s.a.s. punktvis. Det kan givetvis diskuteras hur stor hänsyn som bör tas till denna läsarkategori. Här drabbas dock ofta också den som vill gå tillbaka i avhandlingen, eftersom innehållsförteckning och korshänvisningar inte sällan lämnar otillräcklig hjälp.

Ytterligare en svårighet är att Strindbergs-litteraturen är så oerhört rik. Att redovisa föregående forskning i varje sammanhang har tydligen syns författaren alltför tyngande för framställningen. Men därigenom tvingas ofta läsaren att själv utforska vad som är nytt eller inte. Notapparaten är visserligen ytterst omfattande och pålitlig och bär ett imponerande vittnesbörd om författarens mödor. Ändå hade man önskat att åtminstone där få bekvämare hjälp än blott sidhänvisningar. Några exempel. När Nordaus betydelse för Strindberg tas upp anges att Edqvist i sin avhandling Samhällets fiende tagit att Björnson kan ha gjort Strindberg uppmärksam på Nordau (not 90, s. 491), men läsaren borde, helst redan s. 301, där Nordau först tas upp, ha fått veta att han hos Edqvist kan läsa utförligt om Nordau och Strindberg. Att Strindbergs syn på tillfälliga sexuella förbindelser inspirerats av Drysdale, sågs vara »antytt» av Smedmark i hans avhandling Mäster Olof och Röda rummet s. 266 (s. 465, not 129); frågan behandlas utförligt av Smedmark s. 306 f. Ibland dröjer författaren med att orientera om tidigare forskning. Så be-lägges t. ex. Brandes-inflytandet först med noter

² Bäge forskarna håller sig f. ö. mest till vad som skedde officiellt och beaktar inte att praxis ofta föregick besluten. Sålunda framgår av Pedagogisk tidskrift att M. Schück öppnade privat gymnasiekurs för flickor redan 1869. (1868 s. 259 f., 1870 s. 204 ff.)

direkt till Hovedströmningar (s. 47, 431). Längre fram i avhandlingen ges i noterna sidhänvisningar till Gunnar Ahlström och Holger Ahlenius, dock utan angivande av deras insats.

Författaren har begagnat en otryckt licentiatavhandling av Olof Lagercrantz; här borde också Lagercrantz' källor ha angivits, eftersom läsaren annars lämnas i okunnighet om vad framställningen bygger på (de delar som tryckts i Meddelanden från Strindbergssällskapet kunde ha citerats däriifrån).

Endast på ett ställe i avhandlingen (s. 285 ff.) får läsaren en sammanhängande redogörelse för olika forskares syn på ett problem; det är då författaren ställer Brantings uppsats i Ur dagens krönika för mars 1885 i kontrast mot en rad 1900-talsforskares uppfattning om Giftas I. Att urvalet måste bli subjektivt är naturligt, men för min del saknar jag Karl Warburgs och Johan Mortensens utförliga analyser i Illustrerad svensk litteraturhistoria uppl. 2 del IV och Från Röda rummet till sekel-skiftet. Inte minst därför att Warburg och Mortensen är forskare som själva upplevt bokens utgivning hade de förtjänat att tas upp. Branting står ensam bland de samtida bedömarna vilket motiveras med att han när han kallade boken »reaktionär» »kommit sanningen närmast» och därjämte skrivit »den fortfarande grundligaste analysen av Strindbergs ståndpunkt». Det sista är knappast riktigt eftersom Robinson-Feilitzens uppsats i Realister och idealister är både mångsidigare och mer omfångsrik.

Boëthius sätter som redan nämnts punkt efter Giftas I och behandlar därför ej Giftasstriden. Man frågar sig dock om det inte varit möjligt att ur några av de viktigaste inläggen skilja ut vad som belyser och förklarar Giftas I liksom om inte några av de verk som tillkom i omedelbar anslutning till Giftastiden, främst Likställighet och tyranni, borde ha tagits upp, med andra ord om inte gränsen dragits lite väl snävt.

Något avsteg från en principiell gräns vid september 1884 hade medtagandet av för Giftas I viktiga men efter september 84 publicerade saker inte inneburit, eftersom Boëthius helt naturligt inte kunnat undvara att begagna Strindbergs s. k. självbiografiska verk från åren 1886-88. Med dem kommer jag in på problem i avhandlingen som berör dispositionen men därtill har större räckvidd.

Liksom alla som sysslat med Strindberg är Boëthius medveten om att de självbiografiska skrifterna är av olika karaktär och därför av olika värde när det gäller att dra gränsen mellan verklighet och dikt. Han kommer punktvis med viktiga iakttagelser och påpekanden, t. ex.

att vid paralleller mellan fiktionsverken och de självbiografiska hänsyn måste tas till att de förra kan ha färgat av sig på de senare och att brevurvalet i Han och hon är hårdare redigerat än vad forskarna observerat (s. 460). Ändå presenteras episoder ur självbiografiska verk utan diskussion av sanningsvärdet. Särskilt om man med utgångspunkt från verken vill söka fastställa en persons ståndpunkt i en fråga måste man undersöka hur dessa förhåller sig till författarens upplevelser. Strindberg kan ju sägas ha varit fri sätillvida som han givit också de självbiografiska verken en mer eller mindre aktiv karaktär. Inga likhetstecken kan sättas mellan Johan/Axel och August Strindberg eller Maria och Siri von Essen. Och i de fiktiva verken kan han använda egna upplevelser utan att därför de diktade personernas åsikter kan sägas vara Strindbergs. Här möter alltså problem som: Har Strindberg avsiktligt sovrat sina upplevelser? i så fall varför? i vilken grad kan diktade personers yttranden och handlingar tillskrivas författaren? Med andra ord: står de fiktiva personerna för sin upphovsmans åsikter, t. ex. i kvinnofrågan? Att dessa frågor inte ställts och utretts eller i varje fall otillräckligt beaktats tycks mig vara den allvarligaste invändningen mot avhandlingen. De borde ha ägnats ett särskilt avsnitt.

De självbiografiska verken är som bekant tre. Först tillkom 1886 Tjänstekvinnans son vars tredje del I Röda rummet slutar med Johans möte med Friherrinnan *** (Siri Wrangel, f. von Essen) i början av sommaren 1875. I fjärde delen, Författaren, skriven direkt efter den tredje men publicerad först 1909, har kap. 1 underskriften 1877 och kap. 2 1879; senare hälften av 1875 och hela 1876 fattas alltså liksom 1878, som dock byggts ihop med 1877. Skildringen har något svepande över sig och läsaren liksom tappar ett år eller mer. Strindberg hade avsett att fylla luckan med vad han kallade »familjedrama», den av autentiska brev från tiden juni 1875-juni 1876 sammanställda Han och hon. De flesta breven hade växlats mellan Strindberg och makarna Wrangel. Han fick emellertid ej förläggare till boken, som utgavs först 1919 av Landquist i Samlade skrifter som del 55. I stället skrev Strindberg 1887-88 på franska En dæres för-svarstal, som knyter an till I Röda rummet (1875) och således dubblerar både Han och hon och Författaren. Den kvinnliga huvudpersonen heter här Maria liksom i Han och hon medan berättarjaget kallas Axel, inte Johan som i de föregående. Romanens händelser är hämtade ur makarna Strindbergs hela samliv men den måste ändå sägas ha fiktionskaraktär eftersom så mycket förvidits. Detta hindrar

inte att vi här möter många med verkligheten överensstämmande händelser som Strindberg förut gått förbi, t. ex. att äktenskapet som inte ingicks strax efter skilsmässan i maj 1876, som det varit avsett, utan först vid årsskiftet 1877/78, närmast föranleddes av ett barn som föddes tre veckor efter vigseln (det dog dock kort efter födelsen). Andra händelser som att barnet Wrangels död av mormodern tolkas som ett straff för skilsmässan (26: 227) kan inte verifieras men kan mycket väl vara sanna; barnets död inträffade dock vid en annan tidpunkt än i romanen.

Till dessa tre kan läggas början av Kvarstadsresan (17: 7 ff.), som skildrar tillkomsten av Giftas I och därför rimligen borde ha tagits upp i avsnittet Bokens tillkomsthistoria (287 ff.).

Av de tre brukar Han och hon, de autentiska breven, tillmätas högsta källvärdet, därnäst kommer den relativt välbalanserade Tjänstekvinnans son medan En dæres försvarstal med sina fruktansvärda hatutfall ställs sist. Denna värdering håller ej som redan antytts alltid streck. Uteslutna brev kan ju åstadkomma förskjutningar i verklighetstroheten, diskretionshänsyn kan ha kommit Strindberg att gå förbi händelser som tiden dömde hårt. Att det senare just varit fallet med barnet som föddes bara tre veckor efter bröllopet bekräftas tydligt av ett brev från Strindberg 11.4.1888 till kusinen Johan Oscar (Brev VII nr 1588), som får i uppdrag att efterforska om barnet verkligen dött. Flickan hade inskrivits i kyrkboken »såsom af 'okända föräldrar'», och »afsigten med barnets insättning hos barnmorskan var att skydda modrens och fadrens ömtåliga ställning såsom kungliga embetsmän, och meningen var att i sinom tid upptaga barnet.

Så rullade händelserna, arbetet, striderna öfver, och det hela var glömdt.

Men tid efter annan hörde jag Siri ha samvetsföreläsa öfver sin feighet att hon lemnade ut barnet. Det är sant att det från bravur-synpunkt kan kallas fegt, men det var klokt att rädda föräldrarna först, utah hvilka barnet alls ingen framtid hade, och när ett förtidigt födt barn dött, var ju allt rasonnemang inställt.»

Endast hustrun »sade sig då och då ha drömmar om att barnet lefde», Strindberg »arbetade --- vidare och glömdes».

Uppgiften att Siri hyst samvetsföreläsa verkar här trovärdigare än att August glömt.

I Meddelanden från Strindbergssällskapet för maj 1970 nr 45 har jag tryckt några av de brev som Strindberg uteslöt i Han och hon för att belysa resultatet av den hårdare redigering som Boëthius noterat. Jag tror mig däri-

genom ha kunnat visa att genom uteslutningarna s.a.s. krymper Siri von Essen, de brev som kommer henne att framstå som lidande och ansvärskännande mor är borta, liksom det brev från Strindberg, där han uppmanar henne att glömma sitt barn för kallet och gör våldsamma utfall som blottar hans egocentriska natur (Brev I nr 160). Kvinnorna i Strindbergs verk bär drag av Siri von Essen, men de är inte hon hel och hålLEN. Framför allt får vi inte — även om det är riktigt att hon t.ex. reagerat negativt under graviditet — identifiera henne med den kvinnotyp som dominerar framför allt i Giftas: kvinnan som inte vill ha barn, som i bästa fall överrumplas av den mer rättänkande mannen och av omständigheterna tvingas att lämna sitt yrke och helt bli maka och mor och hos vilken barnets ankomst fördrivar emancipationsgrillerna.

I avsnittet Den personliga bakgrunden i kapitel V (s. 360 ff.) tar Boëthius novellen Ersättning (14: 130 ff.) som exempel på »själviografiska inslag»: »Enligt självbiografin hade även Strindberg börjat betrakta sitt äktenskap som 'oskönt', då barnen till sist kom och återställde lyckan» (s. 361). Strindberg räknar på det anförda stället dottern Karins födelse som »en vändpunkt» (vilket Boëthius med rätta kallar en förenkling). Det lyder:

»Samtidigt inträffar en händelse som bildar vändpunkt i hans liv och som måste göra det i varje sund människas: han stod i begrepp att efter två års äktenskap bli far. Första vissheten härom mottog han med fruktan. Hur skulle han kunna mottaga och försörja ett barn, och huru skulle nu hans drömda idealäktenskap realiseras! --- Hustrun, som förut varit en kamrat, fick en annan valör som moder, och det osköna i förhållandet, som redan låtit märka sig, försvann. --- Denna väntans tid var skönare än förlovnings- och nygiftastiden, och den då barnet kommit den skönaste i hans liv» (19: 170).

Med de fakta för ögonen som nyss refererats konstaterar man ju genast att framställningen här visserligen bygger på egna upplevelser men måste vara helt omsmält. Strindberg väntade barn då han gifte sig och hade antagligen med sin dåvarande ekonomiskt osäkra ställning mottagit »vissheten härom --- med fruktan» men behövde före Karins ankomst i mars 1880 trots konkursen i början av 1879, en vid denna tid ingalunda ovanlig händelse, knappast känna samma oro. Han talar om »det osköna i förhållandet», dvs. äktenskapets barnlöshet, fastän det nya barnet föddes två år efter det barn som dött, knappast något långt uppehåll i barnafödandet, särskilt om hustrun, såsom det uppges i En dåres försvarstal (26: 303), hade

en besvärlig förlossningsskada. (Samma »grumliga källa» hänar också Maria för att hon ger upp teaterbanan (26: 285, 289) utan att antyda att detta sker i samband med nästa barnsbörd.) Att »väntans tid» före dottern Karins födelse var »skönare än förlovnings- och nygiftastiden» är däremot trovärdigt, eftersom denna bör ha varit bekymmersam för att inte säga förnedrande. De »själviografiska inslagen» kan inte som här skett tas direkt ur Tjänstekvinnans son.

Också mot Boëthius' behandling av de rena fiktionsverken kan man rikta liknande invändningar. Ett exempel på att författaren läst ut för mycket ur texterna finner jag i tolkningen av den bekanta scenen mellan Kristina och skökan i femte akten av Mäster Olof 1872 (s. 128). Scenen bygger ju på att Kristina är ovetande om vad ordet »sköka» innebär och på att de båda kvinnorna hela tiden missförstår varandra — en typisk scène à faire. »Skulle brottet se ut som Ni och han?» frågar skökan (III: 142), och Boëthius finner här en »antydning» om att Olofs och Kristinas förbindelse »blivit omoralisk, sedan gemenskapen mellan dem upphört» (s. 128). Men frågan är ju i sitt textsammanhang retorisk, skökan avser tvärtom att framhålla Olofs och Kristinas upphöjdhets.⁸ Kristina får heller inte — som Boëthius konstaterat — bära upp en liknande roll i de senare versionerna av dramat.

Vid behandlingen av Röda rummet synes mig Boëthius också benägen att dra slutsatser om Strindbergs inställning i kvinnofrågan utan att ta tillräcklig hänsyn till bokens karaktär av roman, till personernas funktion att belysa varandra. Strindberg har ju själv i Tjänstekvinnans son sagt att han angripit den s.k. Federationen och hans syn på prostitutionen har som både Boëthius och den i detta sammanhang försiktigare Smedmark visat (jfr ovan s. 158) tagit intryck av bl. a. den engelske läkaren Drysdale. Flickorna Marie och Agnes-Beda framställs inte som offer för männens lustar utan har frivilligt valt sin bana. Men går inte både Smedmark och Boëthius för långt när de menar att Falandergestalten föregriper Giftas-novellerna? (Smedmark s. 265, Boëthius s. 186 ff.) Bägge citerar Falanders uppmaning till Rehnjelm att ta den 16-åriga Agnes utan tanke på äktenskap som ett försvar för sinnligheten. Falanders ord är ju främst ett cyniskt försök att bli av med älskarinnan

⁸ Boëthius har möjligen förletts av Hortenbach som i sin avhandling *Freiheitsstreben und Destruktivität. Frauen in den Dramen August Strindbergs und Gerhard Hauptmanns* också enligt min mening övertolkat denna scen.

vars »onda själ» stöter honom tillbaka (jfr 5: 232), fastän han ej förmår att fullfölja sin flykt och åter faller för Agnes, vars främsta funktion i romanen synes mig vara att uppenbara kvinnan-djävulen för de i grunden renhjärtade idealisterna Falk och Rehnjelm, som bägge djupt skakas av sina upplevelser. Självt stod ju Strindberg vid tidpunkten för Röda rummets tillkomst på dessas ståndpunkt:

»Såsom efterromantiker och kulturmänskiska kunde han ej tillskriva en rå naturkraft en sådan makt mitt i det bildade samhället, därför stannar han ännu undrande och tillbedjande» (19: 167).

Snarare är väl därför Falander tänkt som en förförare just av Sedlighetsvännens typ fastän Strindberg kanske inte är helt utan förståelse för honom, och Agnes-Beda har sig själv att skylla. Hon är ju knappast en trovärdig gestalt, och Strindberg tycks inte ha varit intresserad av att ge någon helhetsbild av henne. Hennes yttre drag med ögonen »något vinklade uppåt» för tanken till Siri von Essen (jfr porträtten i avhandlingen med 5: 207, 310 och även 26: 80), hon är beräknande och falsk men förmår ändå inte klara sig i livet, hennes brev (5: 343) är helt obildade. Röda rummet handlar ju uttryckligen om ungkarlslivets oroliga förhållanden, och Strindberg hade besvär med slutet eftersom han var så bunden vid sina egna öden. Falks blivande reformäkenskap endast omtalas (5: 373); sin lyckas tid ville Strindberg inte skildra här (jfr Brev II nr 235).⁴

Vad som är betingat av fiktionen och vad som speglar ett program är svårt att avgöra, helst som Strindbergs personliga förhållanden och benägenhet för självförsvår också är faktorer att räkna med inte minst när han kommer in på det sexuella området och därmed indirekt på kvinnofrågan. I En dåres försvarstal berörs ofta att sinnlighet hos kvinnan väckte ett slags motvilja hos honom, och breven från Han och hon-perioden tyder på att detta inte är något som bara har med sjukdomstiden efter Giftas I att göra (f. ö. föga överraskande med tanke på tidens uppfostringsideal), utan snarare är tecken på en ambivalens hos honom, som rimligtvis också kan ha färgat hans inställning till Federationen.

Ett ännu tydligare exempel på Boëthius' be-

⁴ Dock utgav han 1882 i Literärt album en Epilog till Röda rummet där han med ytterst lätt hand vidrör att i »fruns rum» fanns en möbel som väckte de besökande väninnornas undran: »en liten, liten säng med röda förhängen» (22: 60 f.); såvitt jag vet är det enda gången före En dåres försvarstal som Strindberg i sina verk berört det väntade barnet.

nägenhet att bortse från den litterära tekniken är enligt min uppfattning försöket att ur Giftas-novellerna söka utläsa Strindbergs uppfattning om äkta makars sängkammarmproblem, om de borde ha ett eller två sovrum, en eller två sängar om de valde det första alternativet osv. (s. 350 ff.). Att Strindberg personligen var för vad han kallat »2-kammersystemet» (Brev V nr 1019) är fullt övertygande uppvisat, men i novellerna varierar ju modellerna, och eftersom Strindberg använder »erlebte rede»-teknik får inte bara dialogen utan också berättaren presentera de olika personernas åsikter. Strindberg själv kan inte ha trott att två sängar bidrog till att hålla barnantalet nere (jfr s. 351 och 14: 173), utan han raljerar med de skildrade personernas naivitet — dessa befinner sig ju socialt eller åtminstone intellektuellt ett par trappsteg under honom själv.

Kritiken mot Giftas tog bl. a. upp bristen på realism. Man stöttes av det osannolika i novellernas s. a. s. inre struktur (så t. ex. Robinson-Feilitzen i Realister och idealister). Som exempel kan väljas det närmast karikatyrmässiga slutet i Dygdens lön där Theodors änka efter uppnådda 37 år får åtta barn och tar kål på två män. Ett dockhem bjuder också på detaljer som är otroliga för samtiden medan vi sväljer dem på grund av våra vaga kulturhistoriska kunskaper. Strindberg anslår här en sagoton som tyder på att han inte avsett att läsaren ska ta detaljerna på allvar (jfr s. 310).

I anslutning till Hagsten menar Boëthius att Giftas I är en hyllning till »gamla mamma»-idealet (jfr Hagsten I s. 73 f. och avh. s. 359). Också här måste man ta hänsyn till fiktionen. Detta ideal förekommer främst i inlednings- och avslutningsnovellerna, Dygdens lön och Fågel Fenix, och upplevs med två gamla änklingar som medium. Deras saknad är trovärdigt återgiven men Strindberg kan väl ändå inte på fullt allvar till eget ideal ha upphöjt den moder som skrämmer Theodor i fördärvet och djupt saknas av sin man därför att hon aldrig sade emot? (14: 39 f.; jfr avh. s. 342.) Däremot har Boëthius säkert rätt när han på upprepade ställen framhåller att Strindberg aldrig avsåg någon full könsrollsutjämning i modern mening när han kom med förslag till reformer. Påståendet kan stödjas med en liten detalj. När de äkta männen i novellerna chevalereskt bjuder sina morgonsömniga fruar på kaffe står det: »så får han upp flickan», »såg efter att kaffebordet dukades» (14: 83, 141). Tjänsteflickan finns alltid till hands och står utanför kvinno- och äktenskapsfrågan.

Avhandlingens tyngst vägande kapitel är — som ovan nämnts — det femte och sista, som behandlar Giftas. Särskilt det sista avsnittet,

Den primitivistiska bakgrunden, där Boëthius tar upp vad som tidigare kallats Strindbergs rousseauism, ger ett viktigt bidrag till klarläggandet av de olika inflytanden som påverkade Strindberg vid författandet av Giftas I. Trots att boken skrevs på mycket kort tid hann Strindberg glida från den ena ståndpunkten till den andra och gjorde ändringar av ingripande slag ännu i korrekturet. Uppgiften är desto besvärligare som ju Strindberg på viktiga punkter ofta befinner sig i oppositionsställning till de verk han tar intryck av. Materialet är stort och s.a.s. snårigt. Boëthius både fördjupar och utvidgar tidigare forskares iakttagelser och för också fram helt nytt material som blivit aktuellt för Strindberg under vistelsen i Schweiz.

På ett par punkter skulle jag dock vilja efterlysa en ytterligare utvidgning här. Dels har jag funnit det överraskande att Bebels Die Frau inte tagits upp till diskussion vid sidan av t. ex. Nordau, Quiding och Drysdale. Dels tycker jag — som redan förut antytts — att en väl snäv avgränsning skett (s. 9) när t. ex. Likställighet och tyranni med undertiteln Strödda anmärkningar till Giftas inte tas med (den nämns men diskuteras inte s. 328).

Under disputationsakten frågade jag författaren varför Bebel inte berörts och stödde mig då på Robinson-Feilitzens recension i Realister och idealister I, där det heter (s. 80 f):

»Dock framgår åtminstone en enhetstanke ur företalen, mellantalen och eftertalen till Giftas, ur Sömgångarnätter, ur Likt och Olikt, ur en mängd uttryck tagna från socialdemokraten August Bebels bok, 'Qvinnan i forntiden, nutiden och framtiden', samt eftertryckligen ur följande ställe i författarens s. k. 'Interview': 'Förf.: -- Är det något annat herrn har missförstått?

Interv.: Jo, herrn är socialist!

Förf.: Javisst! som alla upplysta menniskor nu för tiden.»

Jag godtog hans svar att recensenten måste ha tänkt på senare verk än Giftas eftersom Strindberg läste Bebel först hösten 1884. Det av mig citerade stället ingår också mycket riktigt i författarens tredje Giftasrecension, dagtecknad i mars 1885.

Jag återkommer emellertid nu till frågan om Bebel, emedan jag i olikhet med Boëthius tyckt mig finna åtminstone beröringspunkter mellan honom och Strindberg. Bebel diskuteras visserligen ej som Nordau i breven från 1884, och Strindberg kan inte ha känt sig befryndad med honom såsom med Nordau, vars försvar i företalet till Die conventionellen Lügen för att en »oavhängig författare» ägnar sig åt vetenskap säkert talade direkt till Strindbergs hjärta. I kap. 9 av Författaren som bär underrubriken

1886 säger han att han i Genève skaffat sig socialisternas skrifter och nämner bland dem även Bebel (19: 251 f.). I Genève vistades han i början av oktober och slutet av november 1884 men kan ha fått böcker därifrån vid andra tidpunkter; i varje fall är Strindbergs tidsangivelser i de självbiografiska verken allmänt osäkra.⁵

Bebels Die Frau kom ut i Zürich 1883 och blev den mest lästa boken i kvinnofrågan på 1880-talet (jfr Edqvist s. 324). Det vore därför förvånande om Strindberg som från januari 1884 bodde i Schweiz inte stött på den. I den under tiden januari-april 1885 publicerade Kvarstadsresan, som han skrev i november-december 1884 (jfr 17: 305 ff. och Brev IV nr 1006), råder författaren en fiktiv(?) kvinnlig intervjuare att läsa »sekularverket» Die Frau (17: 58 f.).

Bebel, heter det bl. a., har måst »nedlåta sig» till samma kurtis som andra socialister, nämligen »att säga damerna (kulturdamerna) artigheter och tala om dem som martyrer, såsom specialmartyrer».

»Och ändock är han av min mening: att under 'nuvarande förhållanden ingenting ordentligt kan göras åt kvinnofrågan'. — Har han sagt det? — Ja, så säger han: 'Den fullständiga lösningen av kvinnofrågan ... är under nuvarande samhälls- och statsinstitutionernas bestånd lika så omöjlig som arbetarefrågans lösning!' Så säger han! Och därför ser ni också, att jag med avsikt låtit alla reformförsök i Giftas stranda på barnet! — Skola de alltid stranda på det? — Nej, inte under nya förhållanden, då samhället tar barnen, ty då först är kvinnan fri! — Det vill ingen kvinna! — Då kommer reformförsöken att stranda på kvinnorna då! Men det kommer att födas andra kvinnor med andra tankar!»

Som man ser håller Strindberg här två dörrar öppna, i det han lägger vad som får antas vara hans egen uppfattning (jfr Brev IV nr 924 till P. Staaff): »det vill ingen kvinna!» i intervjuarens mun och låter »författaren» tro på ett framtida samhälle med kollektiv uppfostran. Att kvinnofrågan inte kan lösas »under nuvarande förhållanden» är ett slags refräng både i Giftas och annorstädes i Strindbergs samtida verk (14: 27, 35, passim). Uttrycket motsvarar Bebels »under nuvarande samhälls- och stats-

⁵ I de fiktiva breven i Kvarstadsresan skriver »jag» i september från Genève om sin socialistiska lektyr (17: 30), men det framgår av Eklunds kommentar till breven att överflyttningen inte skedde förrän 1 oktober och att familjen Strindberg återvände till Ouchy i början på december. (Brev IV nr 948 och 995.)

institutionernas bestånd»; lösningen står enligt honom att finna i ett industrialiserat och socialiserat samhälle.

Bebels uppfattning är givetvis ofta diametralt motsatt Strindbergs. Också Bebel talar om att kvinnofrågan hittills bedrivits av ett litet överskikt (jfr Boëthius s. 299 och Die Frau s. 3), men till skillnad från Strindberg utvecklar han sin åsikt att också dessa kvinnor har det besvärligt (s. 57 ff., särskilt 60 och 63); möjligen är det detta som ligger bakom beskyllningen för »kurtis» med »specialmartyrer». Intervjuaren rekommenderas att läsa sid 129 ff. i Die Frau, där det talar om de olika partierna i kvinnofrågan. Ett av dem, konstateras det, håller på kvinnans »Naturberuf», att vara »Gattin und Mutter», utan att ägna en tanke åt de kvinnor som inte kan göra detta. Bebel tar alltså avstånd från vad Strindberg i Giftas propagerar. Inledningen till Kvinnan i nutiden (s. 37 f.) anför de från andra författare välkända skräckbilderna av avhållsamhetens följder, som Boëthius behandlat i samband med Dygdens lön (s. 316 ff.). Luther åberopas i sexualfrågan av Bebel, som emellertid också konstaterar att reformationen medfört ökat tvång för kvinnorna (s. 30 ff.); Boëthius visar på lutherskt inflytande, som dock kan spåras tidigare, i Giftas. I samband med de burgnare klassernas för kvinnan förnedrande äktenskapsmarknad framhåller Bebel att kvinnan inte har möjlighet att välja make (s. 18, 64, 192). Att mannen väljer, kvinnan blir vald, betonas också av Strindberg, men blir hos honom bevis för att endast mannen gifter sig av kärlek (14: 12, 27, 149).

Den tredje och sista avdelningen i Die Frau, Kvinnan i framtiden, inleds med en uppfostringskatekes, som visserligen inte är indelad i punkt 1, 2, 3 osv. men annars i uppställningen och delvis också i fråga om innehållet slående erinrar om motsvarande partier i Giftasföretalet och Likställighet och tyranni (Bebel s. 192 ff., 14: 28 ff., 17: 112 ff.). Intervjun dateras till början av november, alltså mer än tre månader efter översändandet av Giftasmanuskriptet, men detta säger ju ingenting om när Strindberg först lärde känna »sekularverket».

Mycket av det som sägs i kvinnofrågan går naturligtvis igen hos flera författare, och Strindberg kan ju ha hunnit tillägna sig Bebel mellan Giftas I och Kvarstadsresan. Dock är enligt min uppfattning beröringspunkterna så många att ett eventuellt inflytande från Die Frau borde ha diskuterats i avhandlingen. Att Strindbergs åsikter är kontroversiella är intet bevis mot ett sådant inflytande, eftersom hans lektyr ofta blir en arsenal där projektiler hämtas för eget bruk. I mars förklarade ju Strindberg att han inte

var socialist som Nordau (Brev IV nr 771). I företalet några månader senare är han det plötsligt. Om han stiftat bekantskap med Die Frau redan sommaren 1884 måste han ju ha känt vart vinden skulle blåsa i kvinnofrågan bland de radikala vännerna vilkas vänskap han då ännu var angelägen att bevara.

Den av Boëthius citerade brevväxlingen med Pehr Staaff ledde som utförligt visas i avhandlingen till rättelser och en viss uppmykning av Företal (s. 345 ff.). Staaff var inte nöjd med tendensen i novellerna: »Hvar är novellen om kvinnans rättigheter? Hvar?» (s 349, Brev IV s. 304).

Strindberg stod ju ännu de radikala vännerna i Stockholm nära. Branting hoppas på honom: skönlitteraturen skall »smyga giften på folk» (brev 17.6.1884 till Strindberg i Nobelbibl.), och Strindberg medarbetade i Tiden. Över huvud skrev han sommaren 1884 kors och tvärs i stor brådska. För Bonnier planerades Likt och olikt, som skulle komma ut efter Giftas, och utom i Tiden medarbetade han i Budkaflen.

I den på våren utkomna Om det allmänna missnöjet hade kvinnofrågan uppskjutits. Enligt brev till Bonnier 7.4 säger han sig arbeta på den för Likt och olikt; Eklund anser att denna uppsats i stället trycktes som företal till Giftas I (Brev IV nr 793). Planerna för detta växlade ju starkt som man kan följa i breven (t. ex. 12, 26, 29 juni; jfr även Boëthius 289 f.). Att det hastigt avslutade företal som sändes in 4.7 för att tryckas i Giftas och inte i Likt och olikt skulle helt ha motsvarat vad Strindberg planerat är ju inte möjligt. Dels uppstår ju dockhemsdebatten, som anknyter till den nyss avslutade novellen Ett dockhem, stor plats i företalet. Dels säger Strindberg själv 9.7: »Jag har icke alldeles slagit ut alla kort, och de jag har kvar komma nog till pass framdeles» (Brev IV nr 886). Enligt Eklunds kommentar avser han härmed Giftas II, men även uppsatsen i kvinnofrågan kan alltjämt ha varit aktuell för honom.

Jag vill därför ifrågasätta om icke Likställighet och tyranni tillkommit parallellt med eller omedelbart efter Giftasföretalet. Den bär undertiteln »Strödda anmärkingar till Giftas» och insändes till Bonniers 9.9 men omtalas också som översänd 11.10. Hagsten har därför antagit att den avslutats vid den senare tidpunkten eftersom Giftas-åtalet anges som pågående (Hagsten, Den unge Strindberg II s. 81). En omständighet tyder emellertid på att uppsatsen varit åtminstone delvis färdig redan i juli. I avdelningen Vad vi nu kunna göra (17: 112) hänvisar Strindberg till vad han tidigare skrivit i ämnet i en not, som Landquist fört till Höstslask (16: 199). I Ur dagens kronika där Likställighet och tyranni efter det att den refuserats

av Bonnier publicerades i januarinumret 1885 går denna not till Brantings Tiden för juli (s. 29). Att Strindberg kan ha avsett Höstlask när han säger sig ha »uttömmande svarat» på uppmaningen att »reformera oss själva» förefaller överraskande. Till Höstlask hörde en »Interview» som omtalas i olika sammanhang men anses ha gått förlorad (jfr 16: 347 och Brev IV s. 272). Senast den 22 juli har Strindberg fått veta att Tiden inte publicerat Interview och hotar i brev till Staaff att sluta i tidningen; han försöker ännu 9.8 förmå Staaff att se till att den kommer in. Om Strindberg som synes mig troligt i sin not i stället syftat på Interview bör noten ha skrivits redan i juli, innan han visste att artikeln refuserats, och sedan fått stå kvar i manuskriptet genom förbiseende. Detta parti av uppsatsen är ju en ren parallell till »katekesen» i företalet. I förbigående kan också nämnas att Strindberg enligt brev 29.6 med negativt resultat sökt leta upp hustyranner i sin bekantskapskrets (Brev IV nr 880). Mycket pekar alltså på att det varit rimligt att räkna Likställighet och tyranni till Giftastiden och behandla den som en variant av företalet, inte som tillhörande ett senare utvecklingsskede.

Under åtalstiden tog vänstervännerna Strindbergs parti och stödde honom på alla sätt. Men det är värt att observera att under ytan intog bägge parterna en hemlig stridsställning. Boëthius tar också upp hur detta påverkat Strindberg under sommaren 1884. Strindberg talar i brev till Bonnier i början av oktober föraktfullt om »Ibsenianare = de radikala (vännerna!)» (Brev IV nr 949). En verklig analys av skilljaktigheterna i kvinnofrågan hade varit påkallad. Att Branting ansett det angeläget att hävda Tidens ställning i kvinnofrågan tycker jag framgår av uttalanden i tidningen, främst en artikel om den av Strindberg flera gånger hänfullt omnämnda Sonja Kovalewsky, som blev professor i matematik vid Stockholms högskola redan sommaren 1884 och då delade professuren med Mittag-Leffler. Halva artikeln handlar om kvinnofrågan:

»En ytlig naturbetraktning har på senare tiden ur förment vetenskaplig synpunkt sökt 'bevisa' kvinnans andliga underlägsenhet genom framhållande af det faktum att hennes hjärna är lättare. ---

Vår tid, till hvars ära en gång skall sägas, att den hänsynslöst rifvit ned tron på alla gamla ärevärdiga, från förfädran ärfda dogmer, har heller icke utan vidare godkänt läran om kvinnornas underlägsna begåfning. Den har gifvit dem litet friare andrum, låtit dem få, här och der, tillfälle till utveckling och andlig frigörelse. Det mesta återstår ännu att göra, ty kvin-

nans emancipation är knapt mer än påbörjad, äfven i de länder der man hunnit längst; men de resultat, som redan vunnits, öppna ljusa utsigter för den framtid, då människoslägtets hitills af de härskande förtrampade hälft nått i jemnhöjd med sina forna herrar och kan sätta hela sin rika insats in i mensklighetens gemensamma utvecklingsarbete.»

Professor Kovalewsky är, heter det,

»i hela sitt uppträdande ett godt bevis på att en kunskapsrik och högt utvecklad kvinna alls icke behöver förlora några af de goda och tilldragande sidor som anses utmärka kvinnan; tvärtom synes hos henne känslans och förståndets egenskaper ha fullt harmoniskt utvecklats» (Tiden 8.II.1884).

En kort artikel 28.10 framhåller att »Federationen» (som ju Strindberg angriper både i Röda rummet och Giftas I) behandlats illa och mött »mer hån och begabberi än uppmuntran» trots att den hjälpt många; Branting tar — f. ö. starkt kritisk mot rörelsens ideal — upp detta också i Strindberg och kvinnofrågan (Ur dagens krönika 1885 s. 309 f.).

När de mer utförliga recensionerna av Giftas kommer 1885 märks en tydlig strävan att klargöra en egen framstegsvänlig inställning i kvinnofrågan, vars önskede utveckling man ser hotad. Så är Karl af Geijerstam i en artikel i Revy 1885 om Strindbergs senaste böcker trots mycket beröm och positiva uttalanden ytterst kritisk mot Strindbergs uppfattning, han är »ovärdig», bygger på »lösligt sammanrafsade fakta» osv. (s. 84). Geijerstam framhåller att Strindberg med »naturliga förhållanden» synes »mena enklare, mindre utvecklade och specialiserade förhållanden» (s. 90). Könnsfrågan bör debatteras, men Geijerstam beklagar att mannens starkare könsdrift »kräfer så många kvinnors sociala undergång» och menar att vägen till förfining måste gå genom mäns och kvinnors samverkan; han anser att bristen i Giftas sammanhänger med »det alltför *öfverdrifna* framhållandet af natursidan i äktenskapet och förbiseendet af denna sidas hela sammanhang med människans andliga natur». Strindberg har förenklats eftersom »sinnligt umgänge utan personlig böjelse kan bli» så förhatligt, att fråga uppstår »om icke det lidande, den själspina» det medför är lika svår som den som vållas av återhållsamhet (s. 92 f.).

Hos »idealisten» Robinson-Feilitzen är som väntat domen över Strindbergs uppfattning om förhållandet mellan könen ännu hårdare. Han hade redan i Ibsen och äktenskapsfrågan (1882) klaggjort att han ansåg att Ibsens uppfattning om individens rätt och plikt till personlig utveckling rörde vid själva livsnerven när det gällde den mänskliga »evolutionen» och är nu

beredd att försvara »den literära rörelse, mot hvilken helt nyligen August Strindberg uppträdde reaktionärt» (Realister och idealister s. 82). Han bestrider ej att kvinnorörelsen hittills varit »en rörelse i första ledet eller — som han säger — inom 'kulturqvinnornas' led, icke en rörelse i den stora massan bakom. Men det bör ej vara svårt för honom att inse, huru som denna, de främstas förflyttning närmare målet kommer att småningom inverka äfven på de bakomvarandes ställning. Bland alla dessa, det stora flertalet qvinnor, låter ej en hvar lika lätt som fru Pall i Ett Dockhem litet svartsjuka och litet sensualism afgöra allt.»

Att de få går i spetsen och att Strindberg för debatten på en lägre social nivå, där hans kvaliteter som realistisk författare kommer till sin rätt medan de samhällsreformatoriska är högst tvivelaktiga, blir ett slags refräng i områdena om Giftas.

Strindberg gör som bekant sedermera många utfall mot »småbeblarna» (t. ex. 19: kap. 9). Sina anspråk i brevet till Pehr Staaff (Brev IV nr 924, cit. av Boëthius s. 338) på att betraktas som mer radikal än vännerna i kvinnofrågan hade han väl svårt att upprätthålla ens inför sig själv. I En daires försvarstal förräder han sin känsla av underlägsenhet inför officeren och friherren Carl Gustaf Wrangel då han räknar sig själv till »intelligensens adel» (26: 64). Troligt är att han upplevt domen att inte tillhöra eliten som förmår fatta vad kvinnofrågan innerst rör sig om på liknande sätt.

Till bakgrunden vid behandlingen av Strindberg och kvinnofrågan hör inte bara kvinnoföreningarna och de åsikter dessa för fram utan också den nya uppfattningen av förhållandet man-kvinna som kan beläggas i samtidens vänsterdebatt. Detta kunde mera ha betonats av Boëthius, ty därigenom belyses såvitt jag förstår arten av Strindbergs inställning »till och med Giftas I» bättre: Strindberg tror sig vara radikal men kan som Boëthius gång på gång betonat inte överge sitt sätt att se allt ur mannens synpunkt, inte tränga ner till kvinnofrågans mänskliga djup.

Boëthius' avhandling är den första som direkt givits ut som pocketbok. Den som väntat sig en lättläst framställning blir kanske en aning besviken, men den som ger sig tid att tränga igenom den ordentligt kan där hämta mycket. Uppgiften är stor, och man kan önska att få veta mer men får vara tacksam för vad författaren hunnit med.

Karin Tarschbys

Ingemar Algulin: *Tradition och förnyelse. Bertil Malmbergs och Hjalmar Gullbergs lyriska förnyelse efter 1940-talets mitt.* Akad. avh. Sthlm 1969.

Ingemar Algulins avhandling angriper problemet vad 40-talsmodernismens genombrott betydde för Bertil Malmberg och Hjalmar Gullberg, som efter 40-talets mitt båda genomgick en påfallande förvandling i riktning mot lyriska ideal liknande den unga generationens. Vad som hittills varit förmodanden blir i denna skarpsinniga och grundliga undersökning på en rad väsentliga punkter till en rikt nyanserad visshet. Samtidigt som författaren utreder inflytandets omfattning och karaktär har han blicken öppen för diktarnas personliga utveckling och försöker »avväga proportionerna mellan tidsinflytande och inre kontinuitet» (14).

Avhandlingen är en dubbelmonografi i två nästan kongruenta delar, ägnade i tur och ordning Malmberg och Gullberg. I ett sammanbindande parti klargör Algulin motiven för begränsningen till just dessa båda bland de diktare av äldre snitt som visar tecken till omorientering från 1940-talet och framåt, utom Malmberg och Gullberg också Johannes Edfelt, Olof Lagercrantz, Erik Blomberg och Aftonlands Lagerkvist, där särskilt Edfelt synes ligga de båda behandlade författarna nära. Algulin menar emellertid att dennes utveckling »inte kännetecknas av den häftiga brytning med den tidigare form- och stilkaraktären» han finner hos Malmberg och Gullberg. Den visar en moderat förskjutning som »framträder i kompressionsprincipen och i någon mån i bildspråket, däremot inte alls i fri versform» (344). Vi ser här Algulin dra gränserna med hjälp av vissa kriterier på modernism, fixerade i inledningen och sedan konsekvent utnyttjade avhandlingen igenom. Kriterierna (16 ff.) är valda utifrån en klart historisk syn på modernismen som en lyrisk strömning från 1910-talet och framåt. Författaren har emellertid sökt finna »gemensamma nämnare [...] bakom de moderna riktningarnas olika attityder» och stannat för tre huvudkriterier: fri versform (med underrubrikerna alogisk, musikalisk och kompressiv strukturering), vidare kompression (med delkriterierna syntaktisk kompression, associativ förätning, allusions- och citatteknik à la Eliot och visuell kompression med hjälp av bl. a. typografiska effekter) samt slutligen »bildspråkets fria associativitet». Den fria versformen anser han »obligatorisk för att en modernistisk stil skall sägas föreligga», men han medger att etiketten undantagsvis appliceras på »en bunden, rimmad dikt, där stark kompression tillika med en bildspråkets fria associativitet föreligger»